

L'EUFEMISME, ENTRE LA RETÒRICA I LA POLÍTICA

Vicent Salvador (UJI) *

Language intermediates between thought and action: it is thought made observable

(Robin Lakoff)

Un dels temes del seu treball és que

el llenguatge és tant o més un instrument de poder i acció que de comunicació

(Terry Eagleton, en una entrevista a Pierre Bourdieu)

Introducció

L'eufemisme és considerat generalment una figura retòrica i alhora un mecanisme del canvi semàntic. Com a figura de l'elocució, ha estat més aviat atípica, i sovint relacionada –o fins i tot barrejada– amb altres figures com ara la metàfora, l'al·lusió o la lítote. Com a mecanisme de canvi semàntic, la seua imbricació amb les pautes convencionals de cada context historicocultural (prestigi, cortesia, *doxa* majoritàriament compartida), en fa, de l'eufemisme, un factor sociosemiòtic molt rellevant en l'evolució del lèxic de les llengües i un indicador feient dels canvis de mentalitat.

Antídote del tabú i paral·lamps de l'insult, l'eufemisme contribueix a construir perspectives del món i marcs de consens social que ajuden a harmonitzar les relacions interpersonals. El seu ús com a recurs retòric és sovint explícit i no poques vegades conté una bona dosi d'ironia. D'altra banda, l'expressió eufemística té més a veure amb el punt de vista, la valoració subjectiva i la imatge dels participants que amb qualsevol mesura de veritat/falsedat o d'(in)adequació.

Tots aquests trets li confereixen un pes específic en els gèneres del discurs polític i, més àmpliament, dels diversos discursos socials, on l'eufemisme és difícilment dissociable del controvertit concepte de *political correctness*, en l'àmbit de la gestió sociodiscursiva de la variació lingüística.

L'eufemisme: cognició i (inter)acció

L'obra del meu admirat Joan Fuster és, com se sap, un pou de reflexions sobre els més diversos aspectes de la naturalesa humana i, molt en especial, sobre la comunicació verbal. Els seus aforismes, en concret, deixen inscrits en el paper els fruits de llargues i pregones meditacions. Són, generalment, la destil·lació de pensaments que han madurat en un llarg diàleg de l'autor amb si mateix, que són trets a la llum pública del llibre i aprofiten de trampolí intel·lectual per a fomentar noves reflexions, que ara seran les dels lectors. A diferència d'altres aforismes de caràcter doctrinari i dogmàtic, o bé amb propòsit de consigna de actuació, els de Fuster renuncien a tota catequètica, s'acosten a vegades a l'enigma disposat per a la meditació i reclamen, en tot cas, un lector actiu, que, tot i ser sovint seduït per la acuitat de les fórmules fusterianes, és cridat a elaborar-les pel seu compte en diàleg amb la proposta de l'escriptor, amb més o menys assentiment, amb més o menys discrepància.

Una de les construccions que es repeteixen en diversos aforismes podria descriure's com la presentació d'una noció que és sorprenentment assimilada a una altra de ben diferent mitjançant un "ja és": *X ja és un Y*. Es predica així la inclusió de la primera noció en la segona, per mitjà d'un "ja" que hi fa una funció modalitzadora de l'enunciat: *encara que X no sembla Y, ben mirat ja podem dir que es tracta d'una varietat d'Y*. O bé: tot ben garbellat, al meu parer, *X no és més que una forma d'Y*. D'aquesta manera, es diu, en sengles aforismes, que una parella *ja és*

la societat o que dir bon dia *ja és* fer literatura. O bé, en un altre conegut exemple, es diu que la rosa, *sense* la literatura que li ha caigut a sobre, *només seria* una col petita, insípida i de colors enganyadors.

En aquesta línia, hi ha un altre aforisme fusterià que pretén incloure el concepte d'eufemisme en el de manca de veracitat: "L'eufemisme és ja, en sí, una mentida". Podríem parafrasejar l'enunciat dient que parlar d'eufemisme no deixa de ser una manera de dir eufemística, és a dir, atenuadora de la qualificació de mentida. L'assagista ens està suggerint, amb això, que provem de percebre X -el terme *eufemisme*- a la llum d'Y -el concepte de mentida. Tal com una parella pot ser analitzada *qua* estructura social, i l'expressió de desitjar bon dia a algú pot ser vista com un gènere literari (ficcional, interjectiu, amb finalitat estètica, etc.). O que la rosa pot ser mirada com una espècie degradada de col -degradada des del punt de vista del gastrònom, és clar. Aquest article es dedicarà a revisar el tema de l'afirmació fusteriana, amb el seu salt de pensament analògic, i puc avançar que l'anàlisi ens durà a una conclusió més aviat discrepant amb la proposició on l'escriptor de Sueca assimila el concepte d'eufemisme al de mentida.

Una primera anotació consistiria a constatar la mala fama de l'eufemisme, que és sovint contraposat amb la veracitat i assimilat a la manipulació per ocultació o falsejament de la veritat. Al capdavant, la mateixa idea continguda en l'aforisme citat, la trobem en nombrosos autors, i no només els que tenen una actitud dogmàtica davant el que ha de ser la recta denominació, sinó en autors de tarannà crític amb els tòpics, com en cas del mateix Fuster. Per exemple, Jesús Tusón, poc sospitós de conservadorisme, també es fa ressò d'aquest descrèdit de l'eufemisme: "El llenguatge políticament correcte és un gran què i s'usa per jugar al vell joc de l'eufemisme, que és el joc de les mentides i de l'ocultació de les realitats perverses." De fet, l'eufemisme, com tants altres recursos retòrics, pot ser instrument de manipulació de les representacions socials, és clar, però la seua il·licitud com a categoria que va més enllà de la mera persuasió, no pot ser determinada sense comptar amb el context comunicatiu (els models de context dels participants) en què és produeix la pretesa manipulació (Van Dijk, 2006: 372).

Tornarem més endavant sobre el mecanismes d'aquest descrèdit generalitzat de la figura. Però ara passem a la seua caracterització en el si de la retòrica i de la lingüística. Per a Bonhomme (2005), l'eufemisme, que ha estat classificat en diversos llocs de la graella de les figures retòriques (assimilat sovint a la metàfora, l'al·legoria, la perífrasi, la lítote...), ha conservat una identitat com a procediment d'*atenuació discursiva* davant una realitat que es considera arriscat invocar directament. Aquest és l'eix de continuïtat a través de la història de la retòrica, un eix al llarg del qual la figura ha sofert un "procés de laïcització", ja que els motius que feien sorgir l'eufemisme eren certs tabús d'ordre religiós i, posteriorment, d'ordre social. Benveniste (1966, II: 254-257), en les precioses pàgines que dedica al tema, tracta l'eufemisme precisament en relació amb la blasfèmia. A la por d'invocar alguna realitat maleïda o innominable per algun motiu, va succeir una mena de prudència convencional que tenia com a finalitat evitar el disgust dels interlocutors i garantir l'harmonia dels intercanvis discursius.

En tot cas, com remarca Bonhomme, el punt més rellevant és que la figura té una clara dimensió *sociodiscursiva*, és a dir, que opera en funció d'unes convencions col·lectives i que assoleix sovint caràcter rutinari en l'intercanvi discursiu. Segurament és per això que ha estat poc analitzada pels estudiosos de l'estilística, més atents als usos figurats que projectaven sobre l'enunciat una altra mena de trets, considerats eminentment subjectius i individuals. Només quan l'eufemisme s'exhibeix descaradament, empeltat d'ironia, és quan pot ocupar el focus de l'atenció creativa, com ara en el conegut passatge de la Fábula de Píramo y Tisbe, de Góngora, quan la descripció progressiva dels bells membres de Tisbica va a parar al seu sexe, que don Luís descriu així, amb un aclucament d'ull al lector: "el etcétera es de marmol".

Sens dubte, l'eufemisme, fora de casos excepcionals com l'esmentat suara, resultava una figura poc acordada a vehemències i rebel·lies, escassament apta per a l'expressió de la passió romàntica, i queia més aviat del costat de la cortesia, de les formes habituals i convencionalitzades en una determinada col·lectivitat -gairebé com un discret peatge a la hipocresia social. Però precisament per aquest caràcter sociodiscursiu, el seu interès s'acreix quan la finalitat de l'investigador és de copsar el funcionament intern d'una comunitat lingüística i cultural i la mutació que els seus valors tàcits van experimentant al llarg del temps.

El teixit eufemístic habitual en una societat és una dada observable que ens dona informacions valuoses sobre l'imaginari col·lectiu i sobre les actituds i disposicions a actuar de molts membres d'aquesta societat.

Dumarsais, al segle XVIII, intenta capturar la funció de l'eufemisme, tot dient que per mitjà d'aquest es disfressen idees no grates: "On déguise des idées désagréables, odieuses ou tristes, sous des noms qui ne sont point les noms propres de ces idées" (*apud* Charaudeau & Maingueneau, 2002: s.v. "Euphémisme"). Ara bé, en aquesta frase ens interessa subratllar la segona part: noms que no són els propis d'aquestes idees... Dumarsais parteix del supòsit que les idees tenen unes denominacions idònies, o si més no, més pròpies que altres, és a dir, que hi ha una *recta* designació de les idees i de les realitats del món, una mena d'onomatúrgia canònica, contrària a les concepcions que accepten l'arbitrarietat del signe lingüístic i la pluralitat de possibilitats alternatives de designació.

Però, en canvi, l'autor és ben conscient d'altres dimensions de l'eufemisme: la que en fa, d'aquesta figura, una eina de bona educació i la que consisteix en un afebliment de les emocions, una mena d'anestèsia respecte a les passions que sovint la interacció engega. En efecte, per a aquest gramàtic i filòsof, l'eufemisme pot vehicular la "civilité" i la "bienséance", gràcies a un mecanisme enunciatiu que posa fre a les emocions, desdramatitza les situacions comunicatives i contribueix a regular la interacció social, tot posant distància entre els interlocutors i les idees que manegen.

Així, doncs, l'aproximació a l'estudi de la designació eufemística haurà de considerar indefugiblement aquest doble cavall de batalla: la manera més o menys indirecta de representar el món material i social; i, d'altra banda, les implicacions emocionals d'aquestes opcions designatives en la interacció discursiva. En aquest darrer sentit, és fàcil deduir que l'eufemisme contraresta la potencialitat ofensiva del *dir* i evita el risc d'incórrer en l'insult, que comportaria una amenaça per a la relació discursiva ja que atempta contra la pròpia imatge (*face*) de l'interlocutor. Coilin (2003: 149) fa una acurada caracterització de l'insult que pot ser útil reproduir ací:

Acción verbal / no verbal que se enmarca en el comportamiento grosero y cuya fuerza ilocucionaria es percibida por el interlocutor como agresiva. Parte de los supuestos e que el insulto descalifica al destinatario; de que la acción de insultar desencadena pasos inferenciales asociados a representaciones socialmente sancionadas; y de que el insulto no siempre se encuentra lingüísticamente codificado.

Ara podríem, des de la perspectiva d'aquest treball, confrontar el concepte amb el de difemisme. Així, podem dir que quan el difemisme és una apel·lació en vocatiu, assoleix fàcilment la capacitat ofensiva de l'insult, cosa que no s'esdevé amb una designació més neutra de les mateixes idees. De fet, dir-li a algú "cabró", "marieta", etc., en un context on no es tracte d'un difemisme eufemístic, metafòric o de familiaritat sinó amb voluntat de literalitat, esdevé fàcilment un insult, mentre que seria difícil convertir en insult el vocatiu d'altres expressions denotatives de les mateixes condicions però desproveïdes de les associacions difemístiques: adreçar-se a algú dient-li "marit consentit", "homosexual", etc. La prova del 9 consisteix, doncs, a comprovar si l'expressió podria transformar-se en un vocatiu insultant. En aquest sentit, l'eufemisme té un valor evident en la gestió de la comunicació, ja que neutralitza l'insult i els efectes ofensius de certes referències a terceres persones, per mitjà d'una operació de desdramatització i distanciament.

Una altra qüestió que convé establir. Tot i que l'eufemisme per antonomàsia és de tipus lèxic, la figura ha d'incloure uns altres mecanismes lingüístics de representació alternativa, com ara els següents: l'ús de la veu passiva sense explicitació de l'agent; les nominalitzacions abstractes sense indicació dels actants implicats (agent, objecte, destinatari...); els actes de parla indirectes; la siglació (que genera opacitat i sensació de tecnològització); la deformació fònica del mot (del tipus de "caguen dénia", "recollontra de deuna"...); etc.

Interdicció i eufemisme en la història social de la llengua

Abans de continuar l'anàlisi de la dimensió (*inter*)accional de l'eufemisme, passem a examinar ara la incidència de la dialèctica *interdicció/eufemisme* –i de la consciència d'aquests

usos- en el canvi semàntic, dins el quadre general de la història de les llengües. Em centraré en tres aspectes concrets d'aquesta problemàtica: a) la pèrdua el caràcter eufemístic d'una expressió (procés de *catacresi*); b) la modificació històrica de la *doxa* i de les convencions socials que determinen la interdicció; c) l'explicitació metadiscursiva d'un ús considerat eufemístic i les conseqüències discursives d'aquest procediment.

El primer d'aquests punts correspon al desgast de la funció eufemística d'una determinada designació. Efectivament, és fàcil constatar que moltes expressions nascudes com a mecanisme de designació indirecta (per mitjà de metàfores, metonímies, lítotes, etc.) esdevenen amb el temps una manera totalment habitual de referir-se a una determinada realitat.

Un exemple paradigmàtic, ens el donen les variades denominacions del lloc privat per a defecar, en diverses llengües: “retrete”, “excusado”, “aseo”, “bany”, “comú”, “serveis”, “water closet”, “restroom”, “toilette”... Es diria que les successives denominacions -totes indirectes, per desplaçament metonímic o per altres procediments- *es cremen* com a eufemisme, es contaminen de les realitats fisiològiques amb els quals indefectiblement acaben associant-se i esdevenen així designacions ordinàries que reclamen amb el transcurs del temps ser substituïdes per noves designacions indirectes. En definitiva, s'hi produeix una *catacresi* que dona pas a una accepció nova dels mots emprats, que passen a omplir un buit denominatiu; l'expressió es fa així difícilment obvia pels parlants ja que acaba sent la forma directa de designar el lloc; en conseqüència, es perd la percepció de la *indirectivitat* originària. D'altra banda, és cert que aquesta constatació no és incompatible amb el postulat sàssureà de l'essencial arbitrariedad del signe lingüístic, però també és obvi que l'ús social d'aquests mots produeix una associació indeleble -una adherència- amb el seu referent i amb el context on s'empren.

Ara bé, en l'exemple del paràgraf anterior, les realitats fisiològiques esmentades continuen fent part de l'àmbit de la interdicció social però, en canvi, en altres ocasions les convencions socials han experimentat transformacions: a vegades, en el sentit d'apaivagar la sensació de tabú, com en el cas de molts temes d'ordre sexual; altres voltes, per a mantenir o fins i tot incrementar aquesta sensació, com en el cas de certs àmbits associats a la vellesa i la mort de les persones, fenòmens que la societat actual ha volgut insistentment encobrir en molts aspectes. Sabem que, històricament, l'al·lusió a la mort mereixia un respecte reverencial que induïa a l'expressió indirecta de la idea: “traspasar”, “faltar”, “deixar-nos”, “passar a millor vida”... Avui, però, la interdicció opera en una direcció diferent: han passat de moda aquests eufemismes, però la mort i les malalties greus (“va morir després d'una llarga malaltia”...), com també la vellesa, són sovint maquillades mediàticament o bé relegades a un segon pla informatiu, si no és que la situació suscita un exhibicionisme morbós o que els esdeveniments subsegüents (enterraments, herències...) tenen una alta transcendència mediàtica.

Es tracta de fenòmens sociodiscursius molt complexos, tant pel que fa a la mort com al sexe. Aquest darrer tema, per exemple, ha generat tecnicismes i també neologismes que designen pràctiques o administracions nous, o almenys que no és fins fa poc que han sortit a la llum del discurs públic. Pel que fa a les referències al sexe en català, ha corregut molta aigua des de l'època de la “Lliga del bon mot”, a primeries del segle XX, que vetlava per la correcció i la castedat del llenguatge, o des que Fabra va deixar el mot “fotre” (tan plural d'accepcions en català!) fora del seu Diccionari, fins al discurs d'avui que empra tranquil·lament en molts ambients designacions ben directes com és “follar”. Fins i tot el vocabulari poètic, en autors com ara Vicent Andrés Estellés, pot arribar a encabir en els versos designacions força crues de l'esfera del sexe. Naturalment, en totes aquestes qüestions, les diferències no són només històriques, sinó que també es donen entre diverses comunitats culturals –i entre formacions discursives- en simultaneïtat. En tot cas, allò pertinent ara és que la *doxa* dominant i l'actitud de rebuig social o de tolerància estan subjectes a variació, a confrontació i a evolució, i fan córrer en un sentit o en un altre els límits del que es considera ofensiu per a la moral, l'ètica política o allò que des del segle XVIII se'n diu *bon gust*.

El tercer factor de què he parlat adés consisteix en l'explicitació de la consciència de l'eufemisme: el que Krieg-Planque (2007) ha denominat “judicis d'eufemització”, que consisteixen en una avaluació metadiscursiva per la qual es qualifica d'eufemística una expressió usada pel mateix enunciator o atribuïda al seu interlocutor o a algú altre. En són bones il·lustracions “per dir-ho suau”, “pel cap baix”, “per dir-ho d'alguna manera”, “ho dic

educadament”, “per fer-ho fi”, “i encara es queda curt”, etc. A vegades la sola entonació o el recurs gràfic a les cometes indiquen clarament aquest distanciament metaenunciatiu.

De fet, aquests comentaris sobre el caràcter eufemístic d'una expressió (pròpia del mateix parlant o aliena) manifesten una consciència del decalatge entre els *mots* i les *coses*, entre el discurs i la realitat, entre el llenguatge i el món. Naturalment, l'operació de subratllar aquest desfasament o disharmonia indica una presa de posició axiològica per part de l'enunciador del judici. Podríem dir que es tracta d'un tipus de *modalització*, mig epistèmica, mig valorativa, que posa en dubte la fiabilitat dels termes emprats en la designació de la realitat, amb molts possibles efectes retòrics: per exemple, la potenciació d'un *ethos* de tolerància (de l'enunciador o de l'interlocutor); però també l'efecte desqualificador de la sinceritat de l'altre en el marc d'un debat, passant per diversos matisos lúdics, irònics o d'eficàcia polèmica. Pensem en la denúncia manifestada per expressions com són “foc amic”, “neteja ètnica” o “efectes col·laterals” que són marcades d'habititud com eufemístiques i insinceres, i, per tant, esdevenen objecte de crítica per als adversaris polítics que les citen (Collins & Grovers eds., 2003). O bé el fet de referir-se a determinades actuacions polítiques com són “mirar cap a un altre costat”, “fer l'ull gros”, “fer-se el desentès”, “fer la puta i la ramoneta” o “engegar el ventilador” (se suposa que per espargir i retornar la merda als adversaris, com en la frase feta anglesa originària: “when the shit hits the fan”) (Salvador, 2006).

Aquestes maneres de dir metafòriques i lúdiques, a l'ensens que crítiques, se senten convencionalment com eufemístiques, i en la consciència d'aquest convencionalisme per part de qui les utilitza és on rau la marca enunciativa del judici d'eufemització i l'eficàcia retòrica de la desqualificació d'un determinat capteniment. Amb l'etiqueta “políticament correcte”, que majoritàriament s'usa amb actitud crítica, s'esdevé una cosa semblant.

És clar que tot el joc de la *polifonia* complica aquesta pluralitat de nivells enunciatius superposats. I no és estranya la situació en què la marca metadiscursiva de l'eufemisme siga insincera, un mer recurs retòric que, per mitjà de la ironia, deixa entreveure que, rere una expressió ja en si ofensiva, s'amaguen altres possibles qualificacions més ofensives encara:

És una bona cosa que aquest premi europeu l'hagin donat a la Rivière, perquè la foto dels diaris ajuda a fer-te una idea de què ha acabat sent Europa: una postcomunista que tots els seus plantejaments fracassaren, que totes les seves teories sobre la dona naufragaren, espanyolista, políticament correcta i *per dir-ho suau*, amb els estris de la sensualitat ben rovellats -o ja enviats al desguàs. (Blog de Salvador Sostres <<http://www.salvadorsostres.com/v2/index.asp?dia=10&mes=5&ano=2007>> [consulta: 23 de juny de 2009])

En qualsevol cas, el fenomen, tal com l'estudia Krieg-Planque, mostra clarament que no es poden catalogar els eufemismes d'una llengua a tall de repertori descriptiu d'uns fenòmens lingüístics estables, sinó que la funció eufemística és una apreciació subjectiva i dependent del context: s'assigna en les pràctiques discursives concretes i està subjecta a les actituds personals o grupals que competeixen entre si i negocien en la construcció del sistema de valors d'una societat. Per dir-ho en to sentenciós: una expressió no *és* eufemística sinó que *se sent* com a eufemisme; i subsegüentment pot *esdevenir* un eufemisme de consens en l'escenari de la semiosi social.

És clar que si una expressió se sent com eufemística és perquè es desmarca d'una o diverses alternatives significatives, que són fantasmàticament evocades en el discurs. Es tracta doncs d'un (quasi)sinònim buscat per defugir una altra expressió que se sent marcada per alguna mena d'interdicció o inconveniència social. En termes de semàntica lèxica, parlariem de *disfemisme* per referir-nos a aquesta primera possibilitat que per una raó o altra ha estat considerada inconvenient:

A dysphemism is a word or phrase with connotations that are offensive either about the denotatum or to the audience, or both. [...] A euphemism is a word or phrase used as an alternative to a dispreferred expression. It avoids possible loss of face: either Speaker 's own positive face or, through giving offence, the negative face of Hearer or some third party. (Allan, 2001: 148)

L'eufemisme, doncs, construeix una representació *secundària* a fi de defugir-ne una altra que es considera primària i contra la qual es reacciona mitjançant una substitució correctiva. Però aquesta jerarquització de representacions no comporta de cap manera que la que

qualifiquem de primària (o de primàries, perquè sovint en són més d'una) continga una descripció més exacta o apropiada de la realitat: simplement es tracta d'una altra representació que sembla als parlants més *natural* perquè està prèviament assumida i convencionalitzada. Aquest és un punt que ha de considerar-se clau si es vol comprendre els processos d'eufemització.

Deixant ara apart el cas dels tabús religiosos o ancestrals, que poden partir d'una idea *innominable* per prohibició (la divinitat, el mal, etc.), les representacions primàries s'associen a unes expressions concretes, situades en la història de la llengua, les quals s'han vist carregades de connotacions negatives d'ordre afectiu, axiològic, educacional o de cortesia i poden considerar-se ofensives. En la mesura que aquesta avaluació es generalitza socialment, apareix la tendència a substituir-la per una altra, que es prefereix perquè sembla més "innocent". Si el canvi es consolida, l'expressió primària pot caure en desús, però també pot subsistir en registres col·loquials o continuar operativa, de manera larvada, en la memòria dels parlants, que sovint l'evocarien mentalment en proferir el corresponent eufemisme. A més, en determines etapes de la història de la llengua es habitual que entren en competició les diverses alternatives, vinculades a formacions discursives diferents, i aleshores l'adequació semàntica i social de cada opció pot fàcilment ser objecte de polèmiques explícites. Un cas prototípic d'aquesta mena són els debats sobre allò que es considera "políticament correcte".

L'anomenada (in)correcció política

L'origen del concepte i de la denominació *political correctness* (PC) se situa en la societat nord-americana dels anys seixanta i setanta, i se sol considerar vinculada a sectors progressistes d'aquella societat. Tanmateix, les dades dels seus usos i de la intenció amb què se l'anomenava i definia (bé amb propòsits programàtics, bé amb finalitats polèmiques en contra del concepte) no sempre són clares, atès que el moviment així etiquetat, que té una relació evident amb la figura de l'eufemisme, ha estat sovint objecte d'hipèrbole, de controvèrsia i de ridiculització. D'altra banda, una tesi doctoral recent (Guitart, 2003: cap III) dóna una interessant perspectiva de la repercussió i l'adaptació del moviment en l'Estat Espanyol.

Robin Lakoff (2000: 91), que ha examinat el concepte amb rigor, el caracteritza dient que consisteix en

a broad spectrum of new ways of seeing language and its products, all of which share one property: they are forms of language devised by and for, and to represent the worldview and experience of, groups formerly without the power to create language, make interpretations, or control meaning.

Caldria subratllar alguns trets principals en aquesta caracterització: a) el propòsit innovador del moviment i la seua heterogeneïtat ("a broad spectrum of new ways"), que fa imprecisa i discutible la mateixa categoria de "moviment"; b) el seu origen en grups aliens als poders constituïts, que reivindicaven precisament el dret de les minories a anomenar les realitats (començant per ells mateixos com a grup) i a produir sentit en el marc de la semiosi social.

El concepte de PC, vinculat amb la noció d'eufemisme i lligat a la controvèrsia des dels primers moments, ha concitat tot tipus de detractors, tant des de postures conservadores com des d'opcions liberals i des de posicions esquerranes. En bona mesura, aquesta situació s'explica per l'ambigüïtat de la noció d'eufemisme, que ha estat sovint utilitzada de manera esbiaixada i que ha generat nombrosos malentesos. Deborah Cameron (1995: cap. 4) té escrites unes lúcides pàgines sobre el tema, on situa el PC com un intent de realitzar operacions socials d'higiene verbal per part de minories (ètniques, lingüístiques, de gènere, etc.) disconformes amb els usos convencionals del llenguatge en el món contemporani. Per a l'autora esmentada, els atacs rebuts per aquest diguem-ne "moviment" PC -sovint molt poc definit, o definit pels seus mateixos detractors amb propòsit de fer-ne caricatura- es basen principalment en dues objeccions: a) que incorre en una autèntica perversió del llenguatge, de la comunicació i fins i tot de la cognició social; b) que trivialitza l'acció política centrant-la més en el llenguatge que en la realitat social i les injustícies que hi concorren. Com assenyala Cameron, ambdues acusacions resulten contradictòries en bona lògica i, de fet, cada perspectiva crítica pot acollir-se preferentment a

una de les dues, bé siga la destrucció del llenguatge, bé siga la confusió del llenguatge amb la realitat.

Pel que fa a una de les objeccions, la presentada en segon lloc, és innegable que una confusió entre els resultats de la *higiene verbal* i la transformació del món seria il·lusòria i distorsionadora, si és que algun ideòleg seriós arriba a sustentar aquesta tesi. Sírio Possenti (2009), que fa un balanç positiu del PC, tanmateix li retrau, entre altres coses, un etimologisme impertinent, que pretén foragitar algunes expressions en funció d'un origen semàntic avui absolutament opac per als parlants. Li retrau, així mateix, que mantinga la il·lusió equívoca i simplista que “a troca de palavras marcadas por palavras não marcadas ideologicamente pode produzir a diminuição dos preconceitos” (Possenti, 2009: 45).

Evidentment seria difícil acceptar la proposta simplista que el mer canvi dels usos lingüístics discriminatoris (en qualsevol camp de l'experiència humana) modifica *ipso facto* els prejudicis, ni menys encara les condicions efectives del funcionament social. Però també és indiscutible, almenys si s'accepta el paper de mediació que exerceix el llenguatge entre la cognició i l'acció, que moltes convencions lingüístiques establertes contribueixen a naturalitzar una visió ideològicament esbiaixada de la realitat social. Sense necessitat d'abraçar les versions fortes de les tesis de Whorf, aquesta funció del llenguatge és difícil de rebatre.

Cameron, per la seua banda, precisa en quina mesura el llenguatge, per mitjà de les pràctiques discursives d'una societat determinada, contribueix a la reproducció rutinària i poc perceptible de certes postures ideològiques, però això no significa que aquestes pràctiques discursives en siguen la causa: “Linguistic conventions help to naturalize and reproduce certain beliefs and assumptions, but these are not necessarily dependent on language or ‘caused’ by it.” (Cameron, 1995: 142). En aquest sentit, l'autora anota també la postura de Robert Hughes quan ridiculitza la il·lusió que l'eufemisme pot canviar un estat de coses: “We want to create a sort of linguistic Lourdes, where evil and misfortune are dispelled by a dip in the waters of euphemism.” (ibid.: 141)

Pel que fa a l'altra de les dues objeccions presentades –la consideració del PC com una perversió del llenguatge–, les crítiques són més injustificades, i parteixen d'una visió molt negativa i confusionària de la funció dels eufemismes i del seu *modus operandi*. De fet, el pensament conservador ha aprofitat al màxim aquesta objecció, tot i que sense descartar combinar-la amb l'altra (especialment en les dimensions d'una pretesa il·lusòria i d'una perniciosa hipocresia manipuladora). Entre la copiosa bibliografia que trobem en espanyol sobre aquest tema, és molt il·lustradora la posició expressada en un article recent sobre l'eufemisme com a manipulació social: “Los eufemismos son nociones adulteradas que tienden a edulcorar la realidad y a favorecer a los más diversos intereses” (Gallud Jardiel, 2005: 122). Aquest autor, de verb tan contundent, esbossa també la llista de “premisas morales y sociales que se infieren de los eufemismos al uso”: la violència té justificació; la possessió de la riquesa és una virtut; no som responsables del món on vivim; etc. En una línia semblant es posiciona Antonio Roldán (2003), que arriba a parlar –en un to poc menys que apocalíptic– de “patologia de la propietat lingüística” i de “destrucció de la comunicació”. Astorat davant del que ell considera, amb escàndol, la destrucció de l'ordre tradicional, Roldán invoca, com tants altres crítics del PC, l'autoritat moral de George Orwell. Vet ací una de les mares del corder.

En una òrbita més aviat liberal, les crítiques al PC deriven cap a una variant de la postura esmentada, consistent en l'aspecte limitador de la llibertat que comportaria la nova ortodòxia dictada pels mandarins del PC. Renunciaré ara a il·lustrar amb més exemples –n'hi ha molts que es podrien citar– aquestes actituds crítiques que es basen sobretot en la referència a la perversió lingüística, i em centraré en la consideració del lloc central d'Orwell en l'argumentari d'aquests tipus de discursos, que no provenen exclusivament de perspectives conservadores.

De fet, la preocupació pel “bon dir”, per l'harmonia entre els signes lingüístics i el món s'ha donat en diversos lingüistes al llarg de la història. El curiós moviment de la Semàntica general iniciat per Alfred Korzibsky en les primeres dècades del segle XX predicava la cerca d'una mena de *salut semiòtica* que tenia com a condició un ús adequat dels mots (Schaff, 1966: cap. 4). D'aquesta manera, el bon llenguatge seria una garantia de la relació fluïda entre els parlants i els fets del món, ja que les paraules hi fan de mitjanceres, i un ús malalt o pervers del

llenguatge afecta psicosocialment els seus usuaris i entrebanca la comunicació. La relació entre els mots i les coses i, d'altra banda, l'evitació dels traumes comunicatius són, així, elements que es troben a la base d'aquests plantejaments.

No deixa d'haver-hi certes afinitats, segons crec, entre algunes de les idees de la Semàntica General i el substrat que anima els propòsits d'Orwell com a sanejador del llenguatge i com a crític de la Neollengua –concretament, del Vocabulari B de la Neollengua, format per mots construïts amb finalitats polítiques, ideològicament marcats i amb una clara deriva eufemística, al servei d'un règim totalitari. No cal insistir en la força de la novel·la *1984*, el seu tarannà profètic, l'encís que emana el seu sentit de la rebel·lia intel·lectual i la gràcia satírica amb què s'adoba. El text "Els principis de neollengua", que en fa d'apèndix, ha estat citat a bastament a tall de proclama contra les mentides interessades del llenguatge. Els crítics de l'eufemisme i del PC ho tenien ben a la mà per a fer-ne bandera i insígnia, confonent així els intents de renovació sociosemàntica amb el llavat de cervell de la propaganda totalitària.

Amb tot i això, m'interessa més ara mateix un altre text de l'autor, menys difós, datat en 1946, entre el moment de publicació d'*Animal farm* i el de *1984*: "Politics and the English Language". El breu text d'Orwell és un al·legat contra el discurs polític de l'època de les dictadures totalitàries a Europa (Hitler, Mussolini, Stalin...) i, concretament, contra el discurs polític anglès, que, per a l'autor, incorre en una manca de precisió i en un excés de retòrica ampul·losa que el fa rutinari i confús, una mena de tinta de calamar que enfosqueix el pensament i deteriora la comunicació. Els mecanismes lingüístics d'aquesta depauperació del discurs polític són molt variats: buidor semàntica del lèxic ("fascisme" pot significar qualsevol cosa no desitjable); rutines de combinació fraseològica (peresa del pensament prefabricat); nominalitzacions abstractes (que amaguen els actors i les circumstàncies dels fets); passivitzacions innecessàries; lítotes (la negació del concepte contrari, que pot ser un concepte formulat ja negativament, com ara per mitjà de prefixos negatius: "no és incorruptible"); metàfores incongruents o fins i tot un cert científisme pretensions que vol garantir l'objectivitat d'afirmacions subjectives... La resultant és un abús del llenguatge que el fa ineficaç: "This mixture of vagueness and sheer incompetence is the most marked characteristic of modern English prose, and especially of any kind of political writing." Per cert: l'expressió "political writing" inclou, segons es desprèn d'altres referències del text, manifestacions orals com ara l'oratoria política. Tanmateix, sembla que Orwell, en una època d'al·locucions a les masses, no pensa gaire en el debat davant un auditori o en altres gèneres orals dialògics i plurigestionats que, gràcies a la difusió de la ràdio i la televisió, ocupen avui un lloc rellevant en el marc del discurs polític.

Al bell mig de tot aquest seguit de crítiques, hi ha la qüestió de l'eufemisme, que alimenta l'ocultació, el pensament mandrós, la defensa rutinària de l'ortodòxia de torn, la insinceritat... Fins i tot l'ampul·lositat ("inflated style") no deixa de ser una modalitat d'eufemisme per a l'autor. Orwell cita, en parlar de l'eufemisme, expressions com són "pacification", "transfer of population", "rectification of frontiers" o "elimination of unreliable elements" com a designacions anestesiantes de la imatge suscitada per la realitat: "such phraseology is needed if one wants to name things without calling up mental pictures of them". Vet ací una idea, la de desdramatització, que ja apareixia en les reflexions de Dumarsais sobre l'eufemisme. I un examen de la hipocresia del discurs polític, que avui es denuncia en termes semblants.

Certament hi ha, en els plantejaments del text esmentat, la idea de la corrupció del llenguatge, que mena a l'ocultació i a la manipulació. Però cal tenir en compte que Orwell escriu en una època molt dramàtica, la dels totalitarisme i la guerra mundial, i que la seua crítica no apunta ací al discurs stalinista, sinó al discurs polític en general, i en particular a les pràctiques discursives habituals en una democràcia com és la britànica. La seua crítica no deixa de ser assenyada en molts aspectes i molt refinada en la captació de fenòmens d'estil, tot i que no té en compte els avantatges dels procediments eufemístics en una cultura del debat i del diàleg -que no era precisament la que imperava en l'època. Però la imatge d'Orwell es percebrà per sempre vinculada a la crítica de l'estalinisme, especialment a partir d'*Animal farm*. D'altra banda, la novel·la *1984* serà un pas més en el to apocalíptic de l'autor i una projecció (anti)utòpica sobre el futur que permetrà, des del plantejament de la falla, tot un munt de generalitzacions negativistes poc matisades.

Tots aquests factors contribueixen a explicar per què els detractors del PC branden sovint la imatge d'Orwell. Ara bé, comptat i debatut, aquests tics eufemístics que Orwell ataca no són avui específics del PC, sinó que són més fàcils de trobar en la retòrica politicomilitar de les grans potències mundials i, potser més encara, en el discurs de l'economia contemporània. Fairclough compara la reacció de molts crítics del PC davant la recomanació d'anomenar "women", enlloc de "girls", les persones del sexe femení molt joves però considerades ja adultes, enfront de l'escassa reacció en contra que suscita altre tipus de *redenominacions* en l'àmbit financer, on un compte bancari pot ser designat com producte financer, i això com una imposició de l'empresa:

This re-labelling is certainly prescriptive for bank employees, and imposed on customers, and in that sense has to do with what is 'correct'. But I imagine it is not generally seen as 'political'. The critique of 'PC' assumes a liberal separation between the 'political' and the 'economic', whereas from the perspective of political economy the 'economic' is 'political'. (Fairclough, 2003: 21)

Això equival a qualificar d'escàndol farisaic el d'aquells que sustenten postures tan lliberals que consideren imposicions les preferències del PC. D'altra banda, un dels cavalls de batalla d'aquesta controvèrsia és la continuada projecció de termes economicistes –l'autor en diu *colonització*– sobre altres esferes socials com ara la política o l'educació universitària (per exemple: els usuaris d'un servei públic són vistos com a clients i anomenats així).

Fairclough, en plantejar-se aquestes qüestions, es pregunta per què aquesta mena de crítiques han estat tan efectives que fins i tot –l'afirmació és molt forta però encertada– han arribat a dividir l'esquerra política. Per a ell, el puritanisme i el to arrogant d'alguns apòstols del PC han estat una de les causes, sens dubte, però el repte consisteix a formular des d'una postura progressista aquest tema tan complex, on sovint els motius que donen lloc a l'atac no són sempre responsabilitat del "moviment PC" (si és que tal cosa existeix com a moviment homogeni més enllà de la comoditat del rètol), sinó que sovint la pedra d'escàndol són hipèrboles ridiculitzadores inventades pels seus detractors. La seua proposta alternativa consisteix a redissenyar aquest camp nocióal mitjançant un aprofundiment de la reflexió teòrica des de la perspectiva de l'anàlisi crítica del discurs. Les consideracions que presentaré suara voldrien contribuir a aquesta tasca.

En primer lloc, cal que dir que la pretesa ocultació de la realitat per part de l'eufemisme és molt relativa, ja que es tracta d'expressions força convencionalitzades que permeten, en contextos sociodiscursius habituals, reconèixer els referents i les situacions que s'hi al·ludeixen. De fet, quan el discurs periodístic, per exemple, assuaveix la descripció dels efectes d'una guerra, sens dubte contribueix a minimitzar-ne la percepció i rutinitzar-la, amb efectes socials rellevants, però en la mesura que s'empren eufemismes convencionals, aquests no impedeixen la conceptualització dels aspectes bàsics dels fets, si més paer al majoria dels lectors. Com diu Abrantes (2002: 201), "seria ingénuo pensar que o Eufemismo manobrado pelo jornalista impede uma leitura da realidade para além da máscara com que ele a oculta". Un botó de mostra: quan llegim a la premsa, posem per cas, que un governant "no passa pel seu millor moment", captem immediatament la lítote eufemística i entenem que es troba en hores realment baixes.

Ben mirat, l'eufemisme maquilla una situació desagradable i la presenta sota una nova llum, en una mena de maniobra reparadora, que mitiga la cruïsa d'una sensació no desitjada i redueix les amenaces per a la imatge (*face*) dels participants, en el marc del que se sol anomenar *cortesía negativa*; però, si no es produeix una dràstica opacitat referencial i, en canvi, el joc social d'aquesta reparació assuavidora és reconegut i assumit pels interlocutors, els lectors o l'auditori, aleshores no podem dir que hem entrat en el cercle de la manipulació de la veritat. I al contrari: en la mesura que l'eufemisme deixa de ser entès com eufemisme i sembla als receptors –almenys a una part representativa d'aquests– una designació "sincera", és llavors quan es traspasa el llinard que separa la *reparació* de la *manipulació* estricta (Bonhomme, 2005). Aquests són els termes d'una situació de doble compromís que sovint es troba en un equilibri inestable: d'una banda, compromís amb la veracitat; i de l'altra, compromís amb les màximes socials que propugnen l'evitació de les denominacions disfòriques o inconvenients a fi d'atenuar l'evocació dels referents i defugir les conjuntures que poden resultar ofensives o simplement desagradables.

Un segon aspecte a tractar és la legitimitat de les representacions alternatives. Més amunt hem vist en quin sentit es pot parlar d'una representació primària *versus* una de secundària en el cas de les expressions eufemístiques. La conclusió a què arribàvem és que no hi ha designacions transparents sinó que tan sols són unes expressions més convencionalitzades. L'eufemisme no és, en aquest sentit, una *desviació* de la representació de la realitat, sinó una nova alternativa. Anna Jaubert (2008: 105) ho explica així:

Faut-il toujours appeler un chat un chat? Non sans doute, ne le faut-il pas. (...) Les figures dans le discours affichent une posture énonciative qui correspond à une évaluation que ce dernier porte sur les contenus énoncés, doublant l'assertion d'un engagement affectif ou axiologique.

Per a aquesta autora, l'eufemisme opera com una figura que rebaixa la informativitat de l'enunciat i alhora el presenta sota una llum diferent, d'acord amb unes convencions sociodiscursives establertes que fomenten l'intercanvi pacífic entre els membres d'una comunitat cultural.

Certament les figures, com qualsevol alternança de termes sinonímics o coreferencials, modifiquen el punt de vista adoptat. Al capdavant trobem ací la vella distinció de Frege entre *Sinn* i *Bedeutung*, entre el sentit o significat i la referència d'una expressió lingüística. En efecte: dues o més representacions semàntiques poden remetre a un mateix referent, però presentant-lo des de punts de vista diferents. L'eufemisme, en la fase de la seua introducció en els discursos socials com a neologisme, com és el cas de la conjuntura del PC en les darreres dècades, introdueix nous biaixos semàntics, tan legítims (almenys) com els prèviament convencionalitzats. Robin Lakoff insisteix en aquest valor del neologisme eufemístic com una nova apreciació d'un concepte –i a vegades, simplement com una denominació d'un concepte que no havia estat encara fixat-, de manera que el fenomen de la creació i la difusió del neologisme té una indubtable potència sociocognitiva:

Not all neologism is politically loaded, but the introduction of any new word into the popular lexicon is world-changing because it alters our presuppositions: it identifies the new concept as both real and worthy of mention, assigns it to a frame, and so enables us to talk and think about it. (Lakoff, 2000: 90)

És innegable que el moviment PC ha introduït en la semiosi social contemporània termes nous que podien comportar o bé conceptes nous o bé un redisseny de conceptes tradicionals, amb el corresponent canvi de perspectiva axiològica. Vegem-ne un parell d'exemples, d'aquest darrer tipus.

N'és un el de la nova tendència a incloure en la categoria de dona una jove que, des d'un altre marc sociocognitiu podríem conceptualitzar com a nena o adolescent. El tema, que ja he esmentat més amunt, té unes conseqüències legals i socials considerables, ja que implica una opció classificadora de gran transcendència en el discurs polític i mediàtic. Quan, en 2009, durant un programa televisiu on es debatia sobre els nous preceptes legals que permetrien que una persona del sexe femení de 16 anys prengués la decisió d'avortar o no, la Ministra de Sanitat, aleshores Trinidad Jiménez, va designar com a “mujer” aquesta categoria de ciutadanes, mentre que algun dels contertulians, contrari al projecte de llei, va contraatacar immediatament tot intentant introduir la designació de “niña” com a punt de partida de la seua argumentació.

En l'exemple anterior es tracta de la preferència que cada part manifesta entre les diverses alternatives parcialment sinonímiques que ofereix la llengua –on el “neologisme” consisteix tan sols a ampliar el contingut semàntic de “mujer”, contràriament als usos tradicionals, que optarien per altres designacions minoritzadores. En el que veurem ara, la innovació és una metàfora original, introduïda per un personatge polític en una aparició televisiva arran de l'afer Prestige. El polític era Mariano Rajoy, aleshores membre del Govern de José María Aznar, i la denominació eufemística, clarament rebaixadora de la gravetat dels fets, va ser “pequeños hilitos... de plastelina” per referir-se a les tones de fuel que eixien del vaixell enfonsat a les costes gallegues. Òbviament, ara no es tracta d'un eufemisme convencioanalitzat, sinó d'una innovació individual, de caràcter metafòric o fins i tot lúdic, que presenta el desastre ecològic amb interès de minimitzar-lo. Ara bé, la projecció pública del personatge i el ressò mediàtic que va tenir l'episodi del Prestige, en va fer, d'aquesta metàfora eufemística clarament abusiva, un tema que ha perdurat en la memòria col·lectiva i en l'interdiscurs mediàtic durant alguns anys. De fet, en un altre programa televisiu, *Tengo una pregunta para usted* (realitzat en 2007, cinc

anys més tard de les declaracions de Rajoy), un dels personatges del públic recorda a l'exministre les seues paraules d'aleshores amb una actitud crítica. I es curiós anotar que, al llarg d'aquest programa, ell mateix havia posat en pràctica estratègies retòricoargumentatives semblants, com ha estat estudiat en un treball recent (Pujante & Morales, 2009).

És clar que la metàfora de Rajoy ultrapassava el límit raonable de l'eufemisme de reparació i s'endinsava ja en el territori de la manipulació pura i dura. En l'altre exemple, el de la dona/nena s'especifica la col·lisió entre dos punts de vista oposats, on categoritzar com adulta la jove, a efectes de decisió sobre el seu cos (en un context mundial on nombroses adolescents de molta menys edat es poden casar legalment o treballen en dures jornades), és l'opció més innovadora i enfrontada als usos tradicionals de l'interdiscurs.

Coda: revolta de les minories i política del discurs

Certament, les opcions alternatives, quan no constitueixen eufemismes de manipulació evidents, comparteixen la legitimitat de la llibertat d'expressió i de pensament. Ara bé, seria precipitat concloure que aquestes situacions són automàticament simètriques, ja que això equivaldria a ignorar quina és la posició de cada formació discursiva en l'escenari del poder social. D'una banda, el moviment PC és acusat de limitar les opcions expressives dels parlants i imposar una línia nova en els usos lingüístics. Això pot tenir certa versemblança des de la perspectiva de la moda en determinats ambients universitaris o progressistes, i és indiscutible que existeix sovint un puritanisme arrogant en aquest sentit o simplement la *conjura dels idiotes repetitius*, però quan es parla d'*imposicions* normalment s'exagera en el fragor de l'argumentació *a contrario sensu*. Per un altre costat, l'interdiscurs tradicional té guanyades moltes batalles en aquesta guerra, en la mesura que les inèrcies de la *doxa* establerta juguen a favor seu i contribueixen a *naturalitzar* les opcions més conservadores (Eagleton & Bourdieu, 2003). D'aquesta manera, en la dinàmica històrica de la nostra societat, i malgrat les transformacions dels darrers anys, continua havent-hi minories (ètniques, nacionals, de gènere, d'opció sexual, etc.) que no disposen del ple dret a la producció de sentit en els discursos públics majoritaris i que han de fer un assalt als usos lingüístics oficialistes i tradicionals que sovint senten –ells i elles– com estigmatitzadors i fins i tot ofensius.

Els diccionaris, si bé es mira, amb prou feines poden superar algunes de les inèrcies ideològiques del pensament conservador tradicional. I el mateix es pot dir de les rutines de molts gèneres periodístics o televisius o fins i tot de la *doxa* assumida en què se sustenta sovint l'argumentació publicitària i política (sense excloure el discurs dels partits considerats d'esquerra). És clar que qui té la paraula té l'espasa, i això explica les ofensives de les minories per a la conquesta del dret a fer circular els seus punts de vista, que és vehiculat per la paraula, medidora entre el pensament i l'acció. Aquesta situació determina una pugna pel control dels significats en els discursos públics de la societat, i entre aquests en el discurs polític. Hi ha camps en què el dret d'aquests grups (ètnics, d'opció sexual, etc.) és innegociable, començant per la seua pròpia denominació com a grups o categories socials.

El tema dels nacionalismes en l'Estat Espanyol és una mostra de totes aquestes lluites pel control simbòlic dels discursos. Sens dubte, el terme *nacionalisme* ha estat sentit com disfòric en la tradició espanyola. D'entrada, és clar que el sufix *-isme* no ajuda a capgirar-ne o assuavir-ne la valoració fi d'associar al terme unes connotacions eufòriques o, si més no, neutres. A més, el nacionalisme dominant a l'Estat ha aconseguit en bona mesura la seua invisibilitat, tot assimilant l'abast dels nacionalismes a minories nacionals perifèriques, que -contra tot dret, segons la peculiar lògica dels ideòlegs espanyolistes- s'entestaven a autodenominar-se nacions... Fuster va insistir en aquestes qüestions, i reivindicava que el seu nacionalisme era, en tot cas, un nacionalisme *reactiu*, nascut o imposat en un context de nacionalismes en desequilibri de poder.

El reconeixement d'un puixant nacionalisme espanyol, que havia estat tradicionalment invisibilitzat, és avui un tema assumit fins i tot en publicacions espanyoles en castellà (Balfur, 2009). No podria entrar ara en més detalls, més enllà de deixar apuntada la qüestió. Però voldria reproduir ací un text que vaig trobar fa poc en un blog de Crevillent, on l'autor exposa la seua postura respecte al terme, indica el caràcter disfèmic d'aquest i proposa una alternativa designadora no mancada d'imaginació:

Sens dubte, nacionalisme és una paraula estigmatitzada (...). s'entesten a manipular i a afirmar que el nacionalisme és un moviment dolent per a la humanitat. Per al meu entendre: rotundament fals. Hui dia cal ser nacionalista per pura ecologia, cal preservar i fomentar el que hi haja de diversitat a l'Univers. Els pobles, com les balenes per posar un exemple, tenen existència pròpia. El nacionalista és, doncs, un ecologista, ja que l'ecologisme no és una altra que el nacionalisme de les espècies naturals, o dit a l'inrevés, *el nacionalisme és l'ecologisme de les nacions*.
<<http://crevillent.cuadernosciudadanos.net/tronxicol/2007/06/29/que-entenem-per-nacionalisme/>>
[consultat: 29/09/2009] (la cursiva és meua)

Una última reflexió abans de cloure aquest treball. Com els lectors poden veure, el títol d'aquest text no incorpora la referència al “discurs polític”, sinó que parla de “política”, tot i que al llarg d'aquestes pàgines, el primer s'aquests termes ha aparegut amb freqüència. L'opció és intencionada, no cal dir-ho. D'una banda, no sóc partidari d'usar l'esmentada denominació de manera restrictiva, con fan altres estudiosos del tema, que sovint limiten el concepte al discurs produït per polítics en espais institucionals com ara el parlament. Personalment sóc partidari d'ampliar el concepte per incloure-hi el discurs mediàtic de tema polític, atès que la frontera entre ambdós és extraordinàriament porosa. Ben mirat és una frontera de paper, per diverses raons: a) el discurs dels polítics ens arriba generalment filtrat (o fins i tot sol·licitat) pels mitjans i reportat pels professionals periodístics; b) la delimitació dels espais pròpiament institucionals no és fàcil de fer: una tertúlia televisiva on un polític participa per raó del seu càrrec, juntament amb periodistes o historiadors, o en interacció amb el públic, com ara en el programa adés esmentat, serien difícilment classificables; c) el discurs dels polítics es contamina molt sovint dels tics que circulen en els discursos mediàtics sobre política o societat); etc.

Però encara voldria anar més enllà, i ampliar l'abast del concepte a moltes pràctiques discursives públiques que no parlen explícitament de temes polítics, però que incorporen i modelen una *doxa* que estarà a la base de tota l'argumentació dels polítics. L'assumpte de l'eufemisme i de la correcció política, que ací s'ha examinat, ho exemplifica a bastament. La descripció i l'explicació dels termes d'aquesta controvèrsia són passos previs a una anàlisi rigorosa del discurs polític, ja que constitueixen l'entrellat d'una *política del discurs*, o dels discursos. Dit, si voleu, d'una manera més radical: els usos eufemístics, la direcció en què avancen i les polèmiques que susciten, són ja, tot plegat, un capítol del discurs *polític*. Almenys en la mesura que se situen en el centre neuràlgic de la dinàmica discursiva que promourà, per dir-ho en termes de Norman Fairclough, el *canvi social*. La raó principal d'aquesta opció metodològica és que la mecànica del canvi social, on s'involucren processos culturals i lingüístics de tota mena, condiciona no sols el canvi polític en si, sinó també les entranyes mateixes del discurs que s'ocupa dels temes convencionalment considerats polítics.

Bibliografia

- Abrantes, A. M. (2002): *É a guerra: O uso do eufemismo na imprensa. Un estudo contrastivo em Lingüística Cognitiva*, Viseu: Passagem Editores
- Allan, K. (2001): *Natural language semantics*, Oxford: Blackwell
- Balfur, S. (2009): “La derecha política y la idea de nación”. In: Ortiz Heras, M. (ed.). *Culturas políticas del nacionalismo español*, Madrid: Catarata, 59-71
- Benveniste, E. (1966): *Problemes de linguistique générale*, París, Gallimard
- Bonhomme, M. (2005): *Pragmatique des figures du discours*, París: Honoré Champion
- Bourdieu, P. & Eagleton, T. (2003): “Doxa y vida cotidiana: una entrevista”. In: Zizek, S. (ed.), *Ideología. Un mapa de la cuestión*, Buenos Aires: FCE, 295-308
- Cameron, D. (1995): *Verbal hygiene*, London / New York: Routledge
- Charaudeau, P. & Maingueneau, D. (2002): *Dictionnaire d'analyse du discours*, París: Seuil
- Coilin, M. (2003): *El insulto: estudio pragmático-textual y representación lexicográfica*, Tesi Doctoral, Barcelona: UPF
- Collins, J. & Glovers, R. (eds.) (2003): *Lenguaje colateral. Claves para justificar una guerra*, Madrid: Editorial Páginas de Espuma

- Dijk, T. A. Van (2006): "Discourse and manipulation", *Discourse & Society* 17 (3): 359-383
- Fairclough, N. (2003): "'Political correctness': the politics of culture and language", *Discourse & Society*, 14 (1): 17-28
- Gallud Jardiel, E. (2005): "El eufemismo como instrumento de manipulación social", *Comunicación y Hombre* 1: 121-129
- Guitart, P. (2003): *Lenguaje político y lenguaje políticamente correcto en España (con especial atención al discurso parlamentario)*, Tesis Doctoral, València Universitat de València
- Jaubert, A. (2008): "Dire et plus ou moins dire. Analyse pragmatique de l'euphémisme et de la litote", *Langue Française* 160: 105-116
- Krieg-Planque, A. (2004): "Souligner l'euphémisme : opération savante ou acte d'engagement ? Analyse du « jugement d'euphémisation » dans le discours politique", *Semen* 17 <<http://semen.revues.org/document2351.html>>
- Lakoff, R. (2000): *The language war*, Berkeley: University of California Press
- Orwell, G. (1946): "Politics and the English language", *Horizon* 13 núm. 76 (1946): 252-265 <<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/orwell46.htm>>
- Orwell, G. (2008 [1949]): "Los principios de neolengua", apèndix a *1984*, trad. esp, Barcelona: Destino
- Possenti, S. (2009): *Os limites do discurso. Ensaio sobre discurso e sujeito*, São Paulo: Parábola editorial
- Pujante, D. & Morales, E. (2009): "Los aspectos argumentativos de las respuestas de Rajoy a un grupo de ciudadanos en el programa de Televisión Española *Tengo una pregunta para usted*", *Oralia* 12: 359-392
- Roldán, A. (2003): "Comunicación y eufemismo: patología de la propiedad lingüística", *Revista de Investigación Lingüística* 2, vol. 6: 85-106
- Salvador, V. (2006): "'Engegueu el ventilador amb les mans ben netes'. Fraseologia, metàfora i interdiscurs en la comunicació política ". In: Salvador, V. & Climent, L. (eds.), *El discurs prefabricat II. Fraseologia i comunicació social*, Castelló: UJI, 23-51
- Schaff, A. (1966): *Introducción a la semántica*, Mèxic: FCE
- Tuson, J. (2008): *Això és (i no és) allò*, Badalona: Ara Llibres

(*) Aquest treball s'ha realitzat en el marc del projecte de recerca UJI-Fundación Bancaixa Castelló: P1 1B2007-37
